

HARRÛBİ

ka. Hocası Zerrûk'un *Uşûl'ü't-tarîka* adlı risâlesinin şerhidir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 361; Habîb Vedâa el-Hasnâvî, sy. 3, s. 295).

Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *Kitâbü'l-Üns fi't-tenbîh 'ulâ 'Uyûbi'n-nefs* (*İzâhu'l-meknûn*, II, 274) ve Hasnâvî'nin *el-Üns fi şerhi 'Uyûbi'n-nefs* (*Mecelletü'l-Buhûsi't-târîhiyye*, sy. 3, s. 295) adıyla Harrûbî'ye nisbet ettikleri eser, Brockelmann ve Sezgin'in kayıtlarına göre Süleymî'nin *'Uyûbû'n-nefs* adlı risâlesinin Zerrûk tarafından manzum hale getirilmiş şeklidir ve Harrûbî de buna bir şerh yazmıştır (Brockelmann, *GAL*, I, 218-219; *Suppl.*, I, 362; II, 362, 701; Sezgin, I, 672-673).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asker el-Mağribî, *Devhatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 9-10, 40, 126, 127; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1973, I, 322; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, I, 90; Selâvî, *el-İstikşâ*, V, 28; Brockelmann, *GAL*, I, 218-219, 569; *Suppl.*, I, 362, 788; II, 361, 362, 701; *İzâhu'l-meknûn*, II, 274, 374, 471; *He-diyyetü'l-'ârifîn*, II, 245; Sezgin, *GAS*, I, 672-673; Zirikî, *el-A'âm*, VII, 185; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifîn*, XI, 6-7; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fi 'ahdi's-Sa'diyyîn*, Muhammediyye 1396/1976, I, 170-172, 277-280, 282-283; Abbas b. İbrâhîm, *el-'lâm*, Rabat 1976, V, 129-131; Abdülkerîm Küreyyim, *el-Mağrib fi 'ahdi'd-devleti's-Sa'diyye*, Rabat 1398/1978, s. 25, 75, 77; Abdurrahman b. Muhammed el-Cilâlî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-'âm*, Beyrut 1400/1980, III, 107-108; Ömer Mevlüd Abdülhamid, "el-Harrûbî", *Mecelletü Külliyyeti'l-lugati'l-'Arabiyye ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, I/1 (1393-94/1973-74), s. 130, 204; Habîb Vedâa el-Hasnâvî, "Ebû 'Abdillâh Muhammed 'Alî el-Harrûbî", *Mecelletü'l-Buhûsi't-târîhiyye*, sy. 3, Trablus 1981, s. 273-297.

ETHEM CEBECIOĞLU

HARS

(bk. KÜLTÜR).

HARTMANN, Martin

(1851-1918)

Alman şarkiyatçısı.

Breslau'da bir Mennonit vâizin oğlu olarak dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1869 yılında aynı şehirde bulunan üniversiteye kaydoldu. Eğitime Leipzig'de Heinrich Leberecht Fleischer'in yanında devam etti. 1874'te Sâmi diller üzerine hazırladığı *Die Pluriliteralbildungen in den semitischen Sprachen* başlıklı doktora tezini verdikten sonra özel öğretmen olarak Edirne'ye gitti; 1875 yılının

Mart ayında da İstanbul'a geçti ve burada iyi derecede Türkçe öğrendi. 1876-1887 yılları arasında Beyrut'taki Alman konsolosluğunda mütercim olarak çalıştı. Bu sırada yöredeki birçok şehre gidecek bölgenin ekonomisi, coğrafyası ve insanları hakkında incelemeler yapma imkânı buldu. O yıllarda Şansölye Bismark, diğer büyük Avrupa devletleri kadar sömürgecililiğe itibar etmeyen Almanya'nın bu politikasını değiştirmek istiyordu. Bunun için Berlin'de 1887 yılında Avrupa dışında görev yapacak diplomat, misyoner ve memurlara Doğu dillerini öğretmek ve gereken diğer bilgileri vermek üzere Seminar für Orientalische Sprachen adlı enstitü kuruldu. Hartmann da aynı yıl içinde ülkesine dönüp bu enstitüde hoca olarak çalışmaya başladı ve görevini öldüğü 5 Aralık 1918 tarihine kadar sürdürdü.

Başlangıcından yaşadığı döneme kadar vuku bulmuş İslâm tarihi ve kültürüyle alakalı her şeyle ilgilenen Hartmann, İslâm araştırmalarının müstakil bir ilim dalı olması hususunda gayret sarfetmiştir. Onun, klasik şarkiyatçı tipinin dışına çıkarak araştırmalarında tarihî filolojiden ziyade Alman sömürge siyasetinin gereklerine uygun olarak güncel konulara yer verdiği görülür. Olaylara tarihî bir perspektiften bakarak kendisinden sonra gelen meslektaşlarına örnek olmuş ve bu konuda okullaşmanın ilk adımlarını atmıştır. İslâmî araştırmalarda sosyolojinin metotlarını ilk uygulayanlardan biri olmakla birlikte önceleri onun bu çalışmalarına itibar edilmemiştir (Fück, s. 272; Paret, s. 17). Hartmann da kendileriyle aynı fikirde olduğu Ernst Harder, Wilhelm Friedrich Carl Giese ve Fritz Kern gibi ilim adamlarıyla birlikte 1912 yılında Die Deutsche Gesellschaft für Islamkunde adlı derneği kurmuş ve bu dernek ertesi yıldan itibaren *Die Welt des Islams* adlı

dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Hartmann daha sonra Suriye, Mısır ve Türkistan'da birer Arap Araştırmaları Enstitüsü kurulması için taslaklar hazırlamıştır. Becker'e göre Hartmann'ın Alman şarkiyatçılığı açısından önemi, onun araştırmalarında modern Ortadoğu'nun devlet yapısı, politik mücadeleleri ve kültürel durumunu konu edinmesi ve bunu yaparken de uzun süre gazetecilik anlayışının ötesine geçip araştırmalarını ilmi bir zemin üzerine oturtmaya çalışan ilk ve tek kişi olarak kalmasıdır (*Islamstudien*, II, 484).

Hartmann şu dört konuyla sürekli ilgilenmiştir: Orta Asya ve Çin'deki İslâm, Arap meselesi, Jön Türk hareketi ve edebiyatı, Afrika'daki İslâm ve hristiyan misyonerlerle olan mücadelesi. Hartmann, bu alanlarla ilgilenirken çok defa kendinden önce yapılan çalışmalarını yeterli bulmayarak meseleyi en başından itibaren ele alıp güncel problemleri bunların ışığında incelemeyi tercih etmiştir. Ancak eserlerinde dikkati çeken nokta, onun birçok malzeme toplamasına karşılık bunları sistematik bir şekilde değerlendirmemesidir. Bu noktada diğer şarkiyatçılar tarafından da eleştirilmiştir; meselâ Becker'e göre hem kendi dönemi hem de gelecek nesiller için çok faydalı eserler bırakmakla beraber kararlarında aceleci olmuş, çalışmalarında da gerekli sentez ve değerlendirmeleri yapamamıştır (a.g.e., II, 483).

Özellikle Osmanlı Devleti'yle çok yakından ilgilenen Hartmann, I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda başlayıp savaş sırasında gelişen siyasi ve içtimai hadiseler, parlamenter tartışmalar ve modern hayatın ortaya çıkardığı yeni durumlar gibi konuları *Die Welt des Islams*'da geniş olarak incelemiştir. Onun I. Dünya Savaşı'ndan önce kaleme aldığı yazılarda Osmanlılar'a menfi bir şekilde yaklaştığı ve Arapçılığı desteklediği görülür (a.g.e., II, 488; Kramer, XXV/3 [1989], s. 297). Hartmann'a göre Osmanlılar'ın hâkimiyeti altında yaşayan topluluklar ayrılarak kendi devletlerini oluşturmalydılar. 1909'da yayımlanan *Die arabische Frage* adlı eserinde özellikle bu konuyu işlemekte ve Arapçı hareketlerin Batılılar'ca çıkarılıp yönlendirildiğini, bilhassa Mısır'da İngilizler, Suriye'de Fransız ve Ruslar tarafından millî çıkarları doğrultusunda desteklendiğini vurgular (s. 559 vd.). Kendisi de aralarında hristiyanların çok bulunduğu Suriyeliler ile Ermeniler'i "Yakındağın ışığı" olarak görür (*Re-*

Martin
Hartmann

isebrieft aus Syrien, s. 102); ayrıca Fransızlar'ın müslümanlar hususunda takip ettiği politikadan beğeni ile söz eder (*Die arabische Frage*, s. 106 vd.). Ona göre siyasî sömürgeler geçici, kültür emperyalizmi ise kalıcıdır. Kültür emperyalizmine çok önem veren Fransızlar, Batı Afrika'da Fransız varlığına karşı çıkmayan, İslâm'ı modern bir ruhla bağdaştırabilecek kişileri (marabut = murâbit) seçerek onlara maddî imkânlar sağlamışlar ve kendilerine çekmişlerdir. Hartmann bunun çok eski bir metot ve bir nevi rüşvet olduğunu söyler. Ancak kanaatince müslümanların dinlerinden açıkça vazgeçmeleri beklenemez; buna rağmen Fransız fikir hayatına katılacak bir yerli grubun kazanılması yine de Frenkleşme enfeksiyonunun bir başlangıcı anlamına gelir ve bu büyük tahriplere yol açar (a.g.e., s. 108). Hartmann, kültür emperyalizminin politik emperyalizmden daha etkili olduğunu ve Fransızlar'ın sömürge idaresi altındaki Kuzey Afrika ülkelerinde kültür emperyalizmi sayesinde büyük bir değişimin hazırlandığını söyler (a.g.e., s. 110).

Hartmann'ın Osmanlılar'ın yapısını bozmaya yönelik yazıları ve kurduğu ilişkiler, o sıralarda İngiltere ve Fransa'ya karşı kendi çıkarları için bu yapının korunmasını isteyen Alman Devleti'nin pek hoşuna gitmemiştir. Hatta bu, onun Berlin'de üniversite bünyesinde bir İslâmî araştırmalar bölümünün açılmasına dair girişimlerine pek sıcak bakılmamasının sebeplerinden biri olarak görülmektedir (Kramer, XXV/3, s. 296). I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Hartmann'ın Osmanlılar hakkındaki yazılarının mahiyeti de değişmiştir. Becker onun bu durumunun karaktersizlik olmadığını, çabuk fikir değiştirmenin Hartmann'ın karakterinden kaynaklandığını söyler (*Islamstudien*, II, 488). Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Hartmann'ın fikirlerinin veya en azından yazılarında görülen tarafla Osmanlılar'a karşı tavrının değiştiriliş zamanlamasıdır. Savaş sırasında Almanya'da şüphesiz ki fikir hürriyeti kaldırılmış ve müttefik devletler aleyhine yazı yazılması yasaklanmıştır; yani Hartmann istese de önceden yaptığı gibi Osmanlılar aleyhinde yazı yazamazdı. Hartmann, ayrıca savaş sırasında Berlin'e gelen Osmanlı propagandacıları ile de yeni arkadaşlıklar kurmuştur (a.g.e., a.y.). Nitekim onun 1916 yılında kaleme aldığı bir yazıda, *Unpolitische Briefe aus der Türkei* adlı eserinde yer alan Türkler aleyhindeki yazılarının yanlış anlaşıldığını,

söz konusu sert ifadelerin kişilerle ilgili olduğunu söylediği (MSOS, XIX [1916], s. 129), hatta cihada dair bir kitaba yazdığı önsözde Türkler hakkında övücü sözler sarfettiği görülür (Schahî Salih Asch-scharif Attunisi, *Haqiqat Aldschihad, Die Wahrheit über den Glaubenskrieg* [Almanca'ya çeviren K. E. Schabinger], Berlin 1915, s. 1). Ölümünde naaşının yakılması törenine Berlin'deki Türk cemaatinin temsilcileri de katılmıştır (Kampmeyer, VI/3-4 [1918], s. 67).

Eserleri. Hartmann, yazdığı bir makaleyi kısa süre içerisinde genişleterek kitap haline getiren bir yazardı. Onun için bir dergide çıkan makalesinin veya bir konferansta verdiği tebliğin kısa süre sonra kitap şeklinde yayımlandığını görmek mümkün oluyordu. Aşağıda başlıcaları verilen eserlerinin tamamı için bibliyografyadaki Jäschke'nin makalesine, Hanisch'in *Islamkunde*'sine ve *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde*'de yer alan listeye bakılabilir. Onun özel olarak ilgilendiği yeni devir Osmanlı edebiyatı hakkında yazdığı makalelerin listesi ayrıca yayımlanmıştır (Pfannmüller, s. 406-407).

1. *Die Pluriliteralbildungen in den semitischen Sprachen* (Leipzig-Halle 1875). Hartmann'ın doktora tezi olan bu eser Sâmi dilleri hakkındadır. 2. *Arabischer Sprachführer für Reisende* (Leipzig 1880). Arap ülkelerinde seyahat edecek yabancılar için Arapça'nın çeşitli diyalektlerine göre hazırlanmış bir konuşma rehberidir. 3. *Die hebräische Verskunst* (Berlin 1894). İbrânî şiir sanatı hakkındadır. 4. *Metrum und Rhythmus. Die Entstehung der arabischen Versmaße* (Gießen 1896). Arap şiirinde vezinlerin ortaya çıkışı üzerine yapılmış bir araştırmadır. 5. *Das Muwaşşah. Das arabische Strophengedicht. Eine Studie der Geschichte und der Dichter einer der Hauptformen der arabischen Verskunst, mit Formenlisten, Versmaßen und Namensregister* (Weimar 1897). Arap şiirinde bir tür olan müveşşahın tarihi, şairleri ve ana formları, vezinler, şekil listeleri ve isim indeksi eklenerek incelenmiştir. 6. *The Arabic Press of Egypt* (London 1899). Mısır'da çıkan gazete ve dergiler hakkındadır. 7. *Lieder der libyschen Wüste. Die Quellen und die bedeutenderen Beduinenstämme des westlichen Unterägypten* (Leipzig 1900). Libya'daki halk şarkılarının metinleri ve kaynakları üzerindedir; ayrı-

ca bir ekte de Aşağı Mısır'ın batısındaki önemli bedevî kabilelerinin listesi verilmiştir. 8. *Der islamische Orient* (I-III, Berlin-Leipzig 1900-1910). Eserde genel olarak güncel konular ele alınmakta olup ciltlerin alt başlıkları şu şekildedir: *Berichte und Forschungen* (I, Berlin 1900). Çeşitli konuları ele alan makalelerden oluşmaktadır; bunlar arasında özellikle "Islam und Arabisch" ve "China und der Islam" başlıklı yazılar önemlidir. *Die arabische Frage. Mit einem Versuche der Archäologie Jemens* (II, Leipzig 1909). Müellif burada, Arabistan'ın İlkçağ'dan başlayarak kendi zamanına kadarki tarihini dil, din, toplum ve siyasî gelişmelerle birlikte ele almıştır. *Unpolitische Briefe aus der Türkei* (III, Leipzig 1910). Hartmann bu kitabını, 15 Ekim-31 Aralık 1909 tarihleri arasında Türkiye'de iken tuttuğu notlara dayanarak yazmıştır. Eser o dönemde Osmanlı Devleti'nde gelişen sosyal ve politik olayları, özellikle Jön Türk hareketini ele almakta, ayrıca halk inançları, âdetler, dinî bayramlar gibi çeşitli konulara da temas etmektedir. Kitabın önemli bir yanı da Hartmann'ın tanıdığı kişiler ve edebiyatçılar hakkında açıklamalar yapmasıdır. Ancak muhteva açısından zengin olmakla birlikte konuların sistematik biçimde incelenmemesi sebebiyle dağınık bir bilgi yığını görünümündedir. Bu eserin tek cilt halinde tıpkıbasımı da yapılmıştır (Amsterdam 1976). 9. *Die arabischen Handschriften der Sammlung Haupt. Mit Einleitung und Beschreibung* (Halle 1904; tıpkıbasım: *Beiträge zur Erschließung der arabischen Handschriften in deutschen Bibliotheken* [nşr. Fuat Sezgin], Frankfurt am Main 1987, I, 175-220). Külliyyat, Kur'an ilimleri, hadis, kelâm, fıkıh, irşad, felsefe, gramer kitapları ve çeşitli eserler (şiir, astronomi, gizli ilimler, halk hikâyeleri) başlıkları altında toplam 288 kitabı tanıtan Rudolph Haupt Sahaf-Yayınevi'nin kütüphanesinde bulunan Arap harfli yazmalar katalogudur; sonunda bir de yazarlar indeksi yer almaktadır. 10. *Die arabischen Handschriften der Sammlung Martin Hartmann* (Halle 1906; tıpkıbasım: *Beiträge zur Erschließung der arabischen Handschriften in deutschen Bibliotheken* [nşr. Fuat Sezgin], Frankfurt am Main 1987, I, 21-249). Hartmann'ın kendi el yazmalarının katalogudur. Önsözünde, çoğunu 1877-1887 yılları arasında Beyrut'ta bulunduğu sırada Osmanlı topraklarında elde ettiğini söylediği kitapları külliyyat, Kur'an ilimleri-hadis,

kelâm, fıkıh, irşad-tasavvuf, felsefe-ast-ronomi-astroloji, gramer-belâgat, tarih-coğrafya, şiir, edep, hikâyeler-halk kitap-ları, Dürzî kitapları, hristiyan dinî kitap-ları ve Latince'den çevrilen bir kitap ol-mak üzere gruplandırmış ve bunların bir kısmının muhtevaşı hakkında bilgi ver-miştir. 11. *Chinesisch Turkestan. Ge-schichte, Verwaltung, Geistesleben und Wirtschaft* (Halle 1908). Çin Türkis-tanı'nın (Doğu Türkistan) tarihi, yönetim şekli, dinî hayatı ve ekonomisi üzerine bir çalışmadır. 12. *Der Islam. Geschichte-Glaube-Recht. Ein Handbuch* (Leip-zig 1909). Kitabın birinci bölümünde Câ-hiliye dönemi, Hz. Muhammed'in hayatı ve İslâm hakkında kısaca bilgi verildikten sonra ilk halifeler zamanındaki İslâm top-lumu anlatılmıştır. Akaid ve fıkha ayrılan ikinci bölümde özellikle Şâfiîlik göz önün-de tutularak geniş biçimde özel hukuk ve kamu hukuku konuları ele alınmış. so-nuç bölümünde ise İslâm toplumu ve İs-lâm'ın yayılışı hakkında bilgi verilmiştir. 13. *Die Frau im Islam. Vortrag* (Halle 1909). İslâm'da kadın konusunu işlemek-tedir. 14. *Fünf Vorträge über den Is-lam* (Leipzig 1912). Beş ayrı konferans metninden oluşan eser geniş bir okuyu-cu kitlesine hitap etmektedir. İlk üç bö-lüm genel İslâm tarihi, son iki bölüm, ya-kın döneme kadar görülen İslâmî devlet şekilleri ile Hartmann'ın yaşadığı dönem-deki İslâm âleminin durumu üzerinedir. 15. *Islam, Mission, Politik* (Leipzig 1912). İslâm'ın misyonu ve siyasî görüşünü ko-nu edinmiştir. 16. *Reisebriefe aus Syrien* (Berlin 1913). Hartmann'ın, Mart 1913'te *Frankfurter Zeitung* için muhabirlik yapmak üzere gittiği Hayfa, Şam, Bey-rut, Hama, Trablusşam, Lazkiye, Humus ve Halep şehirlerinde edindiği intibaların ve bu gazeteye yazdığı haberlerin kitap-laştırılmasından oluşmuştur. 17. *Die Li-teratur der neuen Türkei* (Leipzig 1917). Son dönem Osmanlı edebî eserlerini ta-nıtmaktadır. 18. *Dichter der neuen Tür-kei* (Berlin 1919). Çeşitli dergilerde yaz-dığı son dönem Osmanlı şairlerini ele alan makalelerden oluşmuştur. 19. *Zur Geschichte des Islam in China* (Leip-zig 1921). Hartmann'ın ölümünden son-ra basılan bu eserde İslâm'ın Çin'e giri-şi ve yayılışının tarihi anlatılmaktadır. Hartmann bunların yanı sıra, başta *Die Welt des Islams* olmak üzere *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft*, *Orientalische Literatur-Zeitung*, *Mit-teilungen des Seminars für Orienta-lische Sprachen* ve *Zeitschrift des D.*

Palästina-Vereins gibi ilmi dergilerde ve çeşitli gazetelerde pek çok makale ya-yımlamış ve birçok ülkede tebliğler sun-muştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Martin Hartmann, *Die arabische Frage, Mit einem Versuche der Archäologie Jemens*, Leipzig 1909, s. 106 vd., 108, 110, 559; a.mlf., *Reisebriefe aus Syrien*, Berlin 1913, s. 102; a.mlf., "Aus der neueren osmanischen Dich-tung", *MSOS*, XIX (1916), s. 129; G. Pfann-müller, *Handbuch der Islam-Literatur*, Berlin-Leipzig 1923, s. 406-407; C. H. Becker, *Islam-studien*, Leipzig 1932, II, 481-490; a.mlf., "Martin Hartmann", *Isl.*, X (1920), s. 228-233; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*, Leipzig 1955, s. 269-273; R. Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, Wiesbaden 1968, s. 17; Necip el-Akikî, *el-Müs-teşrikün*, Kahire 1980, II, 394-395; *Bibliogra-phie der Deutschsprachigen Arabistik und Is-lamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt am Main 1992, XIV, 309-319; L. Hanisch, *Islam-kunde und Islamwissenschaft in Deutschen Kaiserreich - Der Briefwechsel zwischen Carl Heinrich Becker und Martin Hartmann: 1900-1918*, Leiden 1992; a.mlf., "Bericht über den Nachlaß Martin Hartmanns (1851-1918)", *WI*, 32 (1993), s. 113-114; L. B., "Martin Hart-mann", *RMM*, II (1910), s. 530-531; G. Kampfmeyer, "Martin Hartmann", *WI*, VI/3-4 (1918), s. 67-71; G. Jäschke, "Islamforschung der Ge-genwart, Martin Hartmann zum Gedächtnis", a.e., XXIII/3-4 (1941), s. 111-121; M. Kramer, "Arabistik and Arabism: The Passions of Mar-tin Hartmann", *MES*, XXV/3 (1989), s. 283-300.

HİLAL GÖRGÜN

HARTMANN, Richard (1881-1965)

Alman şarkiyatçısı.

Almanya'nın Neunkirchen şehrinde bir Protestan papazının oğlu olarak dünya-ya geldi. 1899-1904 yılları arasında Tü-bingen'de Protestan ilâhiyatı öğrenimi gördü. Ardından Berlin'e gidip Doğu Dil-leri Semineri'nde, öğrenciliği sırasında okuduğu İbrânice'ye ek olarak Arapça ile Türkçe'yi de öğrendi ve şarkiyat çalışma-larına yöneldi. 1905'te hocası Christian Friedrich Seybold ile birlikte Cezayir'de toplanan XIV. Şarkiyatçılar Kongresi'ne katıldı; ertesi yıl Kudüs Derneği'nin burs-lusu olarak altı ay süreyle Filistin'de kal-dı. Dönüşünde Tübingen Üniversitesi'ne kütüphane memuru tayin edildi. 1907'de aynı üniversiteye sunduğu "Halîl ez-Zâhirî'nin Zübdetü Keşfi'l-memâlik ad-lı eserinde yer alan Filistin ve Suriye hak-kindaki coğrafi bilgiler" konulu teziyle doktor, 1914'te Kiel Üniversitesi'nde ver-

diği "Kuşeyrî'ye göre tasavvuf" konusun-daki teziyle doçent oldu. 1919 yılında Le-ipzig Üniversitesi'nde profesörlük kadro-suna tayin edildi ve daha sonra Königs-berg (1922), Heidelberg (1926), Götting-en (1930) ve Berlin (1936) üniversite-lerinde hocalık yaptı. 1951 yılında Berlin Humboldt Üniversitesi'nden emekli oldu; 5 Şubat 1965 tarihinde Berlin'de öldü.

Aslında ilgi alanı geniş bir kültür tarih-çisi olan Hartmann'ı yaptığı Protestan ilâhiyatı tahsili tasavvufa yöneltmişse de daha çok döneminin hâkim ideolojisini teşkil eden milliyetçilik akımı, bunun İs-lâm dünyasındaki etki ve yansımaları, Filistin'in Ortaçağ ve daha sonraki dö-nemlerine ait tarihi gibi konularla ilgilen-miştir. Şarkiyatçılığı seçmesinde iyi bir filolog olan hocası Seybold'un önemli et-kisi bulunan Hartmann, filoloji alanında kazandığı yetkinliği kültür tarihi çalışma-larına başarıyla yansıtmıştır. Onun hem çalıştığı konularda hem de bunları ele alış ve ifade ediş şeklinde tahsilinin esa-sını oluşturan Protestan ilâhiyatçılığı ön plandadır. Özellikle doktora ve doçentlik tezlerinde işlediği konuların, daha çok Protestanlar'ın kendilerine yakın hisset-tikleri İslâm kültür coğrafyasına ait alan-larda yoğunlaşması dikkat çekicidir.

Hartmann, Ortaçağ İslâm tarih ve coğ-rafyasını siyasî, fikrî ve içtimai boyutla-ryla derinlemesine incelerken daha geç dönemleri, özellikle Osmanlı Devleti'ni, yeni Türkiye'yi ve Osmanlı sonrası Arap dünyasını anlamayı hedeflemiş, ilâhiyatçı ve kültür tarihçisi Ernst Troeltsch'un de etkisiyle bir taraftan kültür tarihi araştı-rmalarını tasavvuf eksenine oturturken, diğer taraftan o zamana kadar şarkiyat-çılarda görülmeyen bir biçimde ağırlıklı olarak Türkler'in Müslümanlığı kabul et-mesinden sonra İslâm dünyasında mey-dana gelen olayları incelemiştir. Muhtemelen bu olaylarla Germenler'in Avrupa'ya gelişlerinden sonra ortaya çıkan olay-

Richard
Hartmann